

Nr 263.

Av herr **Palmstierna m. fl.**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition, nr 254, med förslag till förordning angående statsmonopol å tobakstillverkningen i riket samt förordning om vad iakttagas skall i avseende å införande av statsmonopol å tobakstillverkningen i riket m. m.*

Genom Kungl. Maj:ts proposition nr 254 föreslås riksdagen att antaga *dels* vissa förordningar angående organisationen och införandet av *statsmonopol* å tobakstillverkningen i riket samt *dels* förslag till en överenskommelse mellan svenska staten och ett enskilt aktiebolag (kallat Svenska Tobaksmonopolet), till vilket *utö vandet* av svenska statens tobaksmonopol skulle överlåtas.

Vi vilja här i första rummet tillkännagiva vår uppfattning, att ett lämpligt organiserat och på lämpligt sätt infört *statsmonopol* å tobakstillverkningen i riket synes oss utgöra den vida bästa lösningen av *tobaksbeskattningsfrågan* samt ävenledes, rent nationalekonomiskt och socialt sett, den bästa lösningen av *tobaksproduktionens organisationsproblem* över huvud. Det är fullständigt onödigt och även såväl ur statsfinansiell som nationalekonomisk synpunkt olämpligt, att statsmonopolet i så hög grad som i Kungl. Maj:ts proposition förutsättes organiseras med enskilda såsom delägare uti detsamma.

Det hade enligt vår uppfattning varit önskvärt, om den kungl. propositionen på ett tillfredsställande sätt *utrett* frågan om behovet av den åsyftade skatteökningen å tobak. Men vi erkänna likväl, att statens närvarande inkomstbehov och dettas utvecklingstendenser rättfärdiga en omläggning av tobaksbeskattningen i syfte att uti en nära framtid möjliggöra *det fullständigaste uppnåbara tillgodogörandet för statskassan av tobakens synnerligen stora skattekraft*. Vi behöva blott erinra om statens tyvärr ännu oundgängliga enorma utgifter för militära ändamål samt om nödvändigheten att år efter år *stegra* statsutgifterna för folk-

Statsmonopolet erbjuder den i allo fördelaktigaste formen för tobaksbeskattningen.

försäkringen och andra sociala ändamål samt för folkbildningens höjande. Även måste det synas mycket önskvärt, då indirekta skatter icke kunna avvaras, att dessa, såvitt möjligt, flyttas över från sådana vitala nödvändighetsartiklar som spannmål och socker till en sådan relativ lyxvara som tobaken.

Ur denna synpunkt måste vi förkasta varje annat tobaksbeskattningssätt än statsmonopolet. Erfarenheten har nämligen visat, att detta är det ojämförligt mest givande beskattningssättet. Redan ett närmare skärskådande av de olika förekommande och möjliga tobaksbeskattningssättet ger för övrigt vid handen, att varje särskild form av *fabrikatskatt*, som i vårt land skulle kunna tänkas som möjlig att tillämpa, nödvändigtvis bleve *dyrare, opålitligare* och mycket *mindre givande* än beskattning genom statsmonopol. Varförutom detta senare har ofantligt mycket större *utvecklingsmöjligheter* än något fabrikatskattesystem.

Tobaksmonopol har sedan mer än ett århundrade existerat i fyra europeiska stater. Vad dessa beträffar, utgjorde omkring 1908 tobaks-skattebehållningen per huvud av befolkningen följande belopp i tyska riksmark: i Frankrike 6.87; i Italien 4.29; i Spanien 3.87; i Österrike 4.23. Vid samma tidpunkt hade tyska riket genom *andra* skatteformer nått upp endast till 1.41 per invånare och Belgien till 0.95 M. Genom en senare utvidgning av fabrikatskatten torde Tyskland ännu icke ha förmått mer än att ungefär fördubbla den ovan angivna, relativt låga skattesiffran. Och är det icke sannolikt, att man på fabrikatskattens väg skulle i vårt land kunna komma längre än Tyskland gjort, om ens så långt.

Vi måste nämligen beakta, att en alltför stark fördyring av tobaksvarorna genom en hög fabrikatskatt (som är *dyr* att pålägga, *svår* att kontrollera och *belastar* konsumenten synnerligen tungt relativt till vad staten inhöstar i form av skattemedel) måste *minska* konsumtionen och därmed sätta en rätt snäv gräns för de uppnåbara skatteinkomsterna. Endast i ett land med Förenade Staternas höga arbetslöner och höga levnadsstandards kan en fabrikatskatt ge så mycket som 3.87 M. per invånare (1908). England, vars arbetarklass är den bäst avlönade i Europa, uppnådde 1908 6.43 M. per invånare genom sin mycket höga införseltull på rå tobak och tobaksvaror, vartill komma fabriks- och handelsskatter. Detta engelska skattesystem sammanhänger dessutom därmed, att *tobaksodling* är *förbjuden* i England. Vad som gör de ovan angivna höga skatteinkomsterna ur tobaksmonopol så märkliga är sålunda icke minst den omständigheten, att dessa höga intäkter uppnås i så *fattiga* länder som Italien, Spanien och Österrike.

För ett fattigt land är det i allo *mest ekonomiska* sättet för tobaksbeskattning, nämligen statsmonopolet, det enda, som bör ifrågakomma. *Allt*, vad som konsumenten betalar för varan utöver dennas provisionskostnader, inflyter i statskassan — i stället för i enskilda affärsmäns kassor. En överflyttning av skatten från de förmögnare till de fattigare konsumenterna blir omöjlig. Skatten kan med största noggrannhet graderas så, att den träffar de högre kvaliteternas konsumenter möjligast i proportion till dessa senares större skattekraft, under det att de lägre, av de breda lagren konsumerade kvaliteterna beskattas lindrigare, i proportion till dessa samhällsklassers svagare skattekraft. Vid stigande välstånd eller ökad förbrukning kan skatten lätt höjas.

Bör tobaksmissbruk av viss art stävjas, ger monopolet statsmakterna den bästa möjligheten att direkt och effektivt ingripa på den rätta punkten genom lämplig skattestegring eller annorledes. Icke mindre viktigt är, att statsmonopolet allena möjliggör garanti för, att alla tobaksvaror hållas fullt fria från skadliga främmande beståndsdelar.

Härtill kommer den nationalekonomiskt såväl som fiskaliskt ofantligt betydelsefulla omständigheten, att statens tobaksmonopol, då det *utövas* av staten själv, tillför statskassan en högst avsevärd *företagsledarevinst* eller affärsvinst. Denna stannar i helt eller delvis enskildes fickor, såväl då monopolets utövande lämnas åt ett med staten samarbetande enskilt bolag, som då näringen är alldeles överlämnad åt de enskilde.

Något bärande skäl för det föreslagna statsmonopolets »upplåtande» åt ett enskilt bolag existerar icke — men väl, som redan visats, åtskilliga avgörande skäl *mot* ett sådant förfarande. Vad de fyra ovan omtalade, mer än hundraåriga statsmonopolen i tobak beträffar, är det mycket länge sedan monopolen i Frankrike och Österrike voro utarrenderade åt enskilda. Denna åtgärd tillhör ett *statshushållningens omogenhetsstadium*, som för länge sedan bör vara övervunnet, icke minst i vårt eget land. Det italienska monopolet var utarrenderat mellan 1869 och 1883, men skötes nu av staten själv. I Spanien, Portugal och Turkiet äro tobaksmonopolen utarrenderade i följd av det notoriskt usla tillståndet inom statens finanshushållning över huvud. Men i Rumänien och Serbien handhar staten själv tobaksmonopolet.

Det saknas bärande skäl för statsmonopolets "upplåtande" åt ett enskilt bolag.

Fordrar man i våra dagar i ett land som Sverige, att ett nybildat statsmonopol skall utarrenderas eller »upplätas» åt ett enskilt bolag med eller utan statens direkta samverkan, så bevisar detta antingen, att man sitter fången uti rena fördomar av gammalliberal art beträffande statens oförmåga av en rationell och livsduglig affärsverksamhet, eller ock att man mer eller mindre klart medvetet pläderar för principen, att *före-*

tagsledarevinsten alltid bör tillfalla enskilda, eller med andra ord att den bör vara *dessas* »monopol». Denna rent privatkapitalistiskt egoistiska syn på frågan torde dock icke vara värdig det svenska folkets representation.

Den företagsledareverksamhet, som svenska staten redan bedriver på järnvägsväsendets, post- och telegrafväsendets områden o. s. v., har sina mycket i ögonenfallande brister. Men utvecklingsdugligheten är obestridlig, och det är även tydligt nog, var bristernas orsaker förnämligast äro att söka. Statsmakterna hava icke hittills tillräckligt klart insett, att statens *affärsdrivande* verk måste skötas enligt väsentligen *andra* principer än statens rent *förvaltande* verk. Självklart är särskilt, att de affärsdrivande statsverkens chefer och högre ledande personal i övrigt måste *utväljas* och *avlönas* på ett sådant sätt, att staten, uti *konkurrens* med det enskilda affärslivet, kan erhålla en minst lika effektiv, sparsam, reformlysten, på konsumenternas rättmätiga krav aktgivande företagsledning som detta senare. Detta är en fråga om personal, avlöningsprinciper och organisation — en fråga, som staten löser, då den allvarligt *vill* lösa den. Men det är just den goda viljan, som saknas bland förkämparna för företagsledarevinstens *monopolisering* inom de *enskilda* företagsledarnas och kapitalägarnas sociala kretsar.

När vi sålunda såsom vår mening uttala, att den utan tivel lämpligaste anordningen av vår tobaksbeskattning är införandet av ett rent statsmonopol, är det naturligt, att vi sträva efter att giva det i Kungl. Maj:ts proposition framställda förslaget sådan form att dess karaktär av statsmonopol tydligare framträder. Med den i propositionen givna möjligheten att efter viss tid kunna inlösa preferensaktierna i det föreslagna bolaget har Kungl. Maj:t också i själva verket angivit att den tanken inom snar framtid kan bli gällande att statsmonopolet bör fullständigt genomföras. Visserligen är det en påtaglig fördel med Kungl. Maj:ts förslag att så må ske inom viss tid, men från vår utgångssynpunkt finnes det ingen anledning att icke redan nu föreslå vissa åtgärder, vilka äro ägnade att modifiera Kungl. Maj:ts förslag på sådant sätt att det mer uttryckligen arbetar såsom ett statens eget företag.

Bankerna och
monopol-
förslagct.

I detta avseende vilja vi först framhålla det oegentliga uti att monopolföretagets bildande lägges i händerna på ett bankkonsortium. Detta synes oss vara såväl onödigt som kostbart, varjämte ett visst beroende av finanskapitalet kan bli en följd av en dylik anordning. Vad obligationslånet om 20 miljoner kronor löpande med 5 procents ränta angår, skulle enligt propositionen konsortiet finansiera detta och för ändamålet erhålla viss rabatt till avsevärt belopp. Större är ej beloppet

än att riksbanken väl kan ensam övertaga denna operation. Vad beträffar preferensaktierna skola dessa företrädesvis användas för vederlag åt nuvarande industriidkare m. fl. Det synes särskilt under sådana omständigheter vara obehövt att preferensaktiernas emitterande utföres av ett bankkonsortium. Emissionen blir i väsentlig mån en förmedling och den rabatt bankerna skulle åtnjuta synes alldeles onödig. Oss synes att riksdagen för den händelse Kungl. Maj:ts proposition i huvudsak bifalles bör åt riksgäldsfullmäktige uppdraga utgivandet av preferensaktierna. Någon risk härför föreligger icke under normala penningförhållanden. Dels äro aktierna synnerligen begärliga papper och torde utan svårighet bli placerade, dels kan något värre icke ske än att en del av dem stannade i statens egen hand och staten är ju under alla förhållanden skyldig att garantera 4 1/2 procents ränta å dessa värdepapper.

För att förhindra att företagets ledning helt sker i privatkapitalistiskt intresse torde böra föreskrivas att statens ombud i monopolföretagets styrelse icke må besitta aktier uti detsamma. Vidare är det önskvärdt att icke preferensaktieägarna i så hög grad, som kungl. propositionen förutsätter, få bestämma över företagsledaren. Icke minst i förhållandet mellan bolaget och arbetarna är det av vikt att den sociala synpunkt staten måste företräda får tydligt uttryck. Därför torde verkställande direktören böra väljas av styrelsen i sin helhet.

*Styrelse och
företags-
ledare.*

Det förefaller ytterst egendomligt att det spörsmål, som nu berörts, nämligen om förhållandet mellan bolaget och arbetarna alldeles förbigåtts i Kungl. Maj:ts proposition. Emellertid ligger det i öppen dag att statens finansiella intressen i synnerligen hög grad bli beroende av att ett gott förhållande råder mellan företaget och i dess tjänst anställda. Motsvarande intressen som i fråga om de egentliga statsföretagen kräva att så tryggad ställning beredes arbetarna att företagets behöriga gång säkerställes och det är så mycket viktigare för staten att i detta fall uppmärksamma denna sak som arbetet inom tobaksbranschen förutsätter en alldeles speciell yrkeskunnighet, som är svårersättlig. En nödvändig förutsättning för monopoliet, det må i övrigt vara hur beskaffat som helst, är således att arbetarnas ställning ordnas med avseende å löner, pensionsförmåner, semester, sjukhjälp, lärlingsförhållande, medinflytande på anställningsförhållanden och annat på motsvarande sätt som inom statsförvaltningen.

*Monopolet och
arbetarna.*

I detta sammanhang torde böra anföras att de ersättningsbelopp, proposition avser åt de genom den eventuella koncentrationen arbetslösa dels äro för små, dels icke på lämpligt sätt fördelade. I detta avseende

hänvisas till nedan återgivna yttrande av tobaksarbetareförbundet, som vi i huvudsak anse berättigat:

»Med den ifrågasatta koncentrationen följer arbetslöshet såväl under övergångstiden som sedermera genom befarad minskning i konsumtionen, ävensom genom inskränkningar i förpacknings- och utstyrselarbeten. Allt detta inbjuder till allvarlig eftertanke, synnerligast när man ser frågan mot bakgrunden av de ersättningsbelopp, som i Kungl. Maj:ts proposition föreslås. Enligt motiveringen i den föreliggande propositionen har det räknats med, att konsumtionen av cigarretter, cigarrer och cigarrcigarretter skulle nedgå till 80 proc. av den nuvarande och för andra tobaksfabrikat till 90 proc. Enligt kungl. kommerskollegii utredning angående den svenska tobakshanteringen år 1908 beräknades arbetareantalet, ehuru något för högt tilltaget, till 5,494. Med denna beräkning skulle sålunda bortåt 1,000 arbetare under de första åren tillfälligt eller för alltid lämna industrien. Om man får räkna med erfarenheten från Tyskland, torde arbetslösheten göra sig kännbar under en längre tid. Efter tobaksbeskattningsens förändring i Tyskland 1908—1909 gjorde arbetslösheten sig kännbar 4 år därefter.

Beträffande ersättningen, som skall utgå till de arbetare, som nödgas lämna industrien, synes oss denna vara skäligen knappt tilltagen. Ej heller beräkningsgrunden tilltalar oss. I förslaget har man uppdelat arbetarna i yrkesutbildade och icke yrkesutbildade, i fast anställda och icke fast anställda samt satt åldersgränsen för ernående av ersättning vid 21 års ålder. Vidare tillerkännes ej arbetare av annan nationalitet någon ersättning, försä vitt han ej senast den 1 januari 1912 är svensk undersåte.

Till det ovan anförda rörande yrkets karaktär och den prägel yrket sätter på arbetarna redan i unga år kommer därtill att ett jämförelsevis stort antal arbetare, särskilt bland de manliga, äro behäftade med kroppsslyten och sålunda ej gärna kunna övergå till annat yrke.

Bland unga arbetare intill 21 år finnas åtskilliga som utstått sin lärotid under dåliga avlöningsvillkor och varit anställda i yrket upp till 7 år. När de så börja att skörda frukterna av sin yrkesutbildning, skulle de utan ersättning måhända få lämna yrket, vilket vi anse vara orättvist.

Begreppet yrkesutbildad är också tämligen svävande. I sådana specialiteter, exempelvis snusarbetare och tobaksberederskor, finnas de som mer än 20 år varit sysselsatta med dessa arbeten. Något annat arbete torde de i många fall till hög ålder komma arbetarna ej kunna företaga sig. Den ersättning som skulle tillkomma dem är liktydig med att åtskilliga av dem bli hänvisade till den allmänna försörjningen.

Undantaget för icke fast anställda arbetare kan även verka ytterst ojämnt och träffar tillika yrkesutbildade äldre arbetare. Mången gång tvingas arbetaren att byta anställning och även kan arbetsgivaren på grund av arbetsbrist avskeda sådan arbetare.

Vi förmena således, att åldersgränsen må förändras, att undantaget för icke fast anställda måtte utgå och de icke yrkesutbildade komma i åtnjutande av ersättning på samma grund som de yrkesutbildade.

De inom industrien sysselsatta utländska arbetarna äro till större delen vuxna och hava trots det att de ej äro svenska undersåtar varit bosatta här i landet t. o. m. 20 år och därutöver. Åtskilliga av dem äro gifta och hava svenskfödda hustrur och barn. Dessa ställas i utsikt att måhända drivas ut ur landet och på så vis vederfaras en orättvis behandling. År 1909 i Tyskland tillerkändes ej heller dessa arbetare någon ersättning, men genom den allmänna opinionen nödgades man likväl understödja dem, fast på annan grund i form av arbetslöshetsunderstöd.

Slutligen förmena vi, att ersättningsbeloppen till äldre arbetare från och med 50 år böra utgå med fasta årliga pensioner, beräknade efter arbetarnas medelårsinkomst. För sådana arbetare, som tillfälligt entledigas, må ersättning utgå i form av arbetslöshetsunderstöd, som i görligaste mån har motsvarighet till deras medelårsinkomst. Detta intill dess att arbete kan beredas dem i yrket.

Med anlitande av de siffror, som framgå i kungl. kommerskollegii utredning angående den svenska tobakshanteringen år 1908, skulle antalet icke fast anställda arbetare eller de som varit anställda i industrien mindre än 1 år utgöra:

	Män.	Kvinnor.
Cigarrfabriksarbetare	28	55
Cigarrettfabriksarbetare	9	217
Snusfabriksarbetare	13	—
Blandade fabriker	48	88
	98	360

Antalet personer i åldern 18—21 år, som ej heller skulle komma i åtnjutande av ersättning, utgör:

	Män.	Kvinnor.
Cigarrfabriksarbetare	21	151
Cigarrettfabriksarbetare	12	143
Snusfabriksarbetare	5	5
Blandade fabriker	23	156
	61	455

Av inom industrin sysselsatta personer i åldern 50 år och därutöver voro:

Män.	Kvinnor.
317	317

Antalet personer över 40 år, vilka med vissa undantag komma i åtnjutande av fullt underetöd, utgör:

	Män.	Kvinnor.
Cigarrfabriksarbetare	170	352
Cigarrettfabriksarbetare	6	15
Snusfabriksarbetare	102	—
Blandade fabriker	202	260
	480	627.

Ersättningsbeloppen för arbetare över 40 år, där dessa utgå i fem gånger medelårsinkomsten, skulle enligt vår beräkning röra sig mellan 200 och 5,500 kronor. Omkring 20 proc. av hela arbetareantalet skulle i lyckligaste fall få full ersättning.»

*Tobakshand-
larna och
monopolet.*

Vid organiserandet av en näringsgren i likhet med vad den kungl. propositionen avser bör iakttagas hur verkningarna härav te sig på de olika stadierna av produktionen. Vad först angår den inom landet huvudsakligen vid Stockholm, Åhus och Landskrona försiggående tobaksodlingen, har dess utövande genom propositionen gjorts helt beroende av monopolet utan att de tillförsäkrats möjlighet att utöva samma inflytande på prisbestämningen å råtabaken som för närvarande. Detta bör avhjälpas och därvid ett motsvarande förfarande tillämpas, som redan användes inom sockerindustrien och brännvinshanteringen, där prisenämnder organiserade på visst överenskommet sätt besluta om värdesättningen av varorna. Emellertid förutsätter denna åtgärd en kartellering av odlarna vare sig frivilligt eller genom statens försorg. Utan att full rättvisa beredes på detta sätt kunna konflikter uppkomma, vilka störa produktionsarbetet och monopolets avkastning minskas.

*Handeln och
monopolet.*

Ett annat led i produktionen är den varuförmedlande handeln. Ut i propositionen anges att handeln med tobak skall vara fri, men såsom i andra redan väckta motioner är detta ett uttryck, som tarvar modifikation i hög grad. Uppenbart är att om handlandenas kredit hos monopolet, som propositionen tycks avse, väsentligen begränsas eller engrossisterna till följd av den nya lagen draga in på krediten samtidigt med att konsumentrabatterna omedelbart indragas, så kunna ett stort antal näringsidkare, som leva vid existensgränsen, att obönhörligt störtas under densamma. Här är den största varsamhet erforderlig. Skall riks-

dagen bifalla Kungl. Maj:ts proposition, torde ett uttalande härom helst i form av några övergångsbestämmelser böra beslutas.

Enligt vår uppfattning vore det emellertid riktigast, om handeln genom lag organiserades samtidigt med beslutet om statsmonopol antingen på det sätt att stadganden om viss provision fastställas eller handelsidkarna uti erforderligt antal bleve statsanställda såsom agenter och de, vilka härigenom urståndsattes att utöva sin näring, finge den ersättning, som kunde anses skälig.

Det synes oss angeläget, att, oaktat Kungl. Maj:t icke tagit dessa synpunkter i närmare beaktande, riksdagen genom sitt särskilda utskott likväl måste ägna dem synnerlig uppmärksamhet.

På grund av vad sålunda anförts hemställes,

att riksdagen i överensstämmelse härmed måtte besluta sådana ändringar i och tillägg till Kungl. Maj:ts proposition nr 254 med bolagsordning och stiftelseurkund för ett aktiebolag Svenska Tobaksmonopolet:

1) att monopolföretagets finansiering överlåtes åt fullmäktige i riksbank och riksgäldskontor;

2) att statens ombud i monopolföretagets styrelse måtte förbjudas att inneha aktier i företaget;

3) att monopolföretagets verkställande direktör väljes av styrelsen i sin helhet;

4) att arbetarnas vid monopolföretaget anställnings- och löneförmåner m. m. ordnas på sätt ovan föreslagits;

5) att åt nuvarande tobaksarbetare, vilka eventuellt bliva arbetslösa till följd av monopolets ikraftträdande, måtte tillgodogöras ersättning enligt i motionen anförda grunder;

6) att tobaksodlarna tillerkännas rätt att genom särskild organiserad prisnämnd utöva inflytande på bestämmandet av priset å råttobak; samt

7) att sådana åtgärder — i huvudsaklig överensstämmelse med vad ovan föreslagits — vidtagas och sådana övergångsbestämmelser träffas vid monopolets införande, att tid beredes handelsidkarna att ordna sig efter de nya förhållandena, samt att nuvarande handelsidkare, för den händelse dessa det oaktat genom monopolets införande påtagligen åsamkas förlust och där-

igenom bringas i nöd, antingen genom deras anställande såsom monopolets agenter, fastställande av viss provision eller direkt ersättning i vissa fall tillgodogöras erforderligt vederlag.

Hos särskilda utskottet nr 3 hemställes att vidtaga de ändringar och tillägg i Kungl. Maj:ts proposition m. m., som på grund av nu gjorda yrkanden må befinnas erforderliga.

Stockholm den 5 augusti 1914.

Erik Palmstierna. Verner Hedlund. Gust. Nilsson.

C. E. Svensson. Ernst Söderberg.